

Medlemsblad för Sveriges
Pomologiska Sällskap nr 1-2022

Pomologen

- Pelaräpplen
- Eldsjälen Bo Hammar
- Sveriges pomologiska arv av krusbär

Bo Hammar medverkar vid många sortbestämningar på Gotland.

Eldsjälen Bo Hammar

På Gotland bor en av våra pomologiska eldsjälar, Bo Hammar. Bo har under sina yrkesverksamma år arbetat som forskare och lärare inom biologi och dessutom varit lantbrukare. Hans pomologiska intresse har alltid varit stort och genom åren har han samlat på sig mycket kunskap, särskilt om gotländska äppelsorter.

Det är inte någon överdrift att säga att Bo Hammar känner till vartenda fruktträd på hela Gotland. Vilken än av öns 92 socknar som kommer på tal så nämner Bo flera fruktträd, både sort, vilken gård de står på, trädens historia, ofta även vem som planterat och vad nuvarande ägare he-

ter. En kunskap som på vårvintern, när det ska tas ympris, är oundgänglig.

– Min fru Karin och jag åker runt till ett tjugotal platser här på ön och tar ympris, förklarar Bo. Resorna görs med elbilen laddad med egenproducerad el. Solceller täcker tak och väggar på byggnaderna på tomten i Hörsne, mitt

på ön, där Bo och hustrun Karin byggt mycket själva. Klimatvänlig energiproduktion och resursbesparande byggande är ämnen som Bo också brinner för.

Ympriset de hämtar blir till egna ympningar och till att skicka till andra specialintresserade, men det mesta går till ympningskurserna som Bo håller.

– Genom att sprida växtmaterialet till många ökar chanserna att sorten verkligen blir bevarad, konstaterar Bo.

Många kärnsådder på Gotland

Insamling och bevarande av lokala sorter, samt kunskapsinsamling, ligger Bo varmt om hjärtat. Han vill gärna intressera gotlänningarna för de lokala gotländska sorterna. Då är det inte bara de sex mandatsorterna (se gula rutan nedan) utan även ett trettiotal andra gotländska sorter som Bo träffat på och ofta varit delaktig i namngivningen av (se sidorna 16–17).

– En frukt med ett namn värderas högre än ett som ”bara” kallas frösädd, kärnsädd eller vildäpple, förklarar Bo. Med ett namn är chansen större att trä-

Gotländska mandatsorter av äpple

- Stenkyrke
- Melonkalvill
- Lammnos (Fårnos)
- Bläsingsäpple
- Pilungsäpple
- Thuläpple

(Kams har visat sig vara identisk med Oberländer Himbeerapfel/ Alnarps Rosmarin.)

Här står Bo med ett Belle de Boskoop i handen.

det blir omskött och bevarat för framtiden. När Bo får in sådana äpplen vid sortbestämningar uppmanar han folk att ge äpplet ett namn, efter gården eller efter den person som planterat trädet.

På Gotland finns i trädgårdarna ovanligt många sorter som uppstått ur kärnor, träd som kanske bara finns på en enda plats. Många av dessa träd är gamla, så förökning genom ympning är det enda sättet att hålla sorten vid liv.

Redan när Bo flyttade till Gotland 1979–80 observerade han att av de många ”vildäpplen” som växte vid vägar, i betesmarker och åkerkanter hade en stor andel, kanske tio av hundra, en tilltalande smak och arom. Till skillnad mot Blekinge, där Bo växte upp, där andelen smakliga äpplen var ett äpple av hundra.

– Där var mest suräpplen, minns Bo med en liten rysning. Under andra världskriget samlades vildäpplen i sko-

garna i Blekinge för att göra mos, eftersom importen blev avskuren.

– Men vi småpojkar använde de sura äpplena som projektiler att slunga på varandra, skrattar Bo.

Men varför finns så många smakliga kärnsådder på Gotland då? Bo menar att en förklaring till den rika förekomsten av smakliga ”vilda äpplen” på ön kan vara att äppelsorter av förädlad dessertfruktstyp tidigt fördes hit till Gotland av handelsfolk, kanske redan under vikingatid. Det är inte helt omöjligt, då arkeologiska fynd visar att Gotland hade handelskontakter så långt bort som med nuvarande Kirgizistan i sydöst.

– En bonde som går ute i markerna och smakar ett frösått äpple som växer i åkerkanten och tycker om smaken, tar sedan hem en ympkvist och fortsätter odla sorten i trädgården, förklarar Bo.

Bo Hammar och Annkristin Bäckström-Jacobsson, ordförande i Gotlands Trädgårdssällskap, planterar lokala gotländska sorter i en inspirationsträdgård vid Vanges museum på södra Gotland.

Gotlands klonarkiv

För att säkerställa fortlevnad av de lokala sorterna behöver de bevaras i klonarkiv. Det första anlades på 1980-talet, bara några kilometer från Bos bostad, invid Hörsne Prästänge. Detta klonarkiv anlade och skötte Bo tillsammans med Agnes Herlitz, som tyvärr gick bort för några år sedan. Bo har varit involverad i att starta fler klonarkiv på olika ställen på Gotland och i samarbete med olika aktörer. Det senaste klonarkivet är vid Vanges gårdsmuseum i Burs på sydöstra Gotland i samarbete med Gotlands Trädgårdssällskap. Där sattes de första träden år 2020.

– Främst finns det till för att väcka intresse, det blir inte fullständigt, urskuldar sig Bo. Där finns även plommonsorterna Engelskt Sviskon och Ive (framtagen på Balsgård 1977, enligt Bo den godaste sorten och som dessutom tål transport bra).

Det finns fler aktörer som tycker att de gotländska sorterna är viktiga att bevara. En av dem är Jaqueline Raymond som driver restaurang, boende och konferens med egna odlingar av grönsaker i Salthamn i Väskinde alldeles vid havet någon mil norr om Visby.

– Tillsammans med Jaqueline och hennes trädgårdsmästare Simon har vi planterat ett trettiotal sorter av de gotländska äppelsorterna, berättar Bo, nöjd med att veta att yngre generationer fortsätter engagemanget med att bevara de lokala sorterna.

Även om Bo fokuserar på lokalsorter

Det är vanligt med goda kärnsådder på Gotland.

så finns det på ön också träd av många andra gamla och ovanliga sorter som är värda att bevara.

– Omkring sekelskiftet 1900 hade Hushållningssällskapet på Gotland kampanjer för att få alla hushåll att plantera fruktträd, berättar Bo. Många hus och gårdar runt om på ön har ännu idag tio–tjugo stora gamla fruktträd. Harberts Renett är en sådan ovanlig gammal tysk sort.

– I en trädgård i Vallstena, med ett tjugotal stora gamla päronträd, växer så ovanliga päronsorter som Clairgeau, med enorma päron, och Amanlis Butterbirne, avslöjar Bo. I andra gamla fruktträdgårdar på ön finns även päronsorterna Knight's Monarch (tidigt 1800-tal) och Kofot som är en 1700-talssort.

Men Bos pomologiska förgreningar

Om kärnsådden ges ett namn värderas den högre, anser Bo Hammar.

sträcker sig långt utanför Gotland. Han växte upp i Blekinge, där hans föräldrar köpt sig ett soldattorp i byn Rödeby.

– Fem år gammal var jag när jag ympade första gången, minns Bo. Grannen, farbror Friman, var självlärd trädgårdsentusiast, biodlare och järnvägstjänsteman. Friman skötte byns alla fruktträd, med beskärning och ympning, kunskaper som han lärde den unge Bo. En annan läromästare var Ivar Granberg, trädgårdskonsulent i Blekinge. Han författade flera skrifter om fruktträd och bärbuskar.

– Stenkyrke var bland de första träden jag ympade som barn, avslöjar Bo som då inte kunnat ana att han senare skulle bo och verka mer än halva sitt liv på Gotland.

Text och foto: **Helena Ullmark**
helena@helenauullmark.se

Gotländska lokalsorter som Bo samlat in (ett urval)

Engel. Äppelträdet är gammalt, med tvådelad stam, och står ute i en åker några meter från vägen i Norrlanda. Sjömannen Båtsman Engel tog hem kärnor från Baltikum. Tidig höstfrukt.

Brudäpplet. Ett helt unikt äpple. Kan bli stort och väga uppåt ett halvkilo. Äldsta trädet växer i Linde på södra Gotland där det kallades Brudäpple. Det finns gamla träd av samma sort även i Endre och i Lokrume på mellersta Gotland. Sorten har även kallats Paradisäpple. Brudäpplets föräldrar står höljda i dunkel, Bo har ingen aning. Inga DNA-analyser är gjorda.

Hallströms äpple i Klintehamn. Ur-gammalt äppelträd med bara ett skal kvar av stammen. Bo har räddat ympar från denna goda frukt. Rödstrimmig på gul botten. Liknar Melonkalvill i form och storlek. Höstäpple. Uppmärksammades i början på 1900-talet av dåvarande ägaren som hette Hallström. Prover skickades till Carl G Dahl som inte kunde sortbestämma det.

Irja. En medveten korsning mellan Stenkyrke och Ingrid Marie gjord av en privatperson som döpte sorten efter sin fru. Lagom stort, vackert, gulrött, gott. Har den friska smaken från Stenkyrke. Höstfrukt. Mognar i månads-skiftet okt-nov.

Foto: Bo Hammar

Irja, korsning Stenkyrke x Ingrid Marie.

Ylva. Växte upp i en kompost i en trädgård i Fårösund. Friskt, gott äpple, ingen skorv. Höstfrukt.

Karin. Godaste äpplet Bo vet. Trädet hittade han i en vägkant och döpte sorten efter sin fru. Mest gult med lite rött, form ungefär som ett Stenkyrke vilket troligen finns i släkten. Mognar i oktober–november.

Tova. Tidigt moget, troligen avkomling till Sylvia.

Stina. Frukten är minst lika fin som Ribston. Namngivet efter Bo och Karins dotter.

Nils. Friskt träd, mycket rikbärande med röda äpplen. Höstfrukt. Döpt efter Bo och Karins son.

Garda. Hemma hos Sören Johansson i Garda på sydöstra Gotland finns ett stort, gammalt träd som liksom hänger in över ett hus. Ganska stora frukter.

Vanda. Jättefint vinteräpple som är lagom stort. Kräver lagring då smaken är otäck innan det är moget. Bo såg en bild på äppelträdet i dagstidningen och åkte dit. Äppelsorten har fått namn efter kvinnan som bor på gården i Sundre, där trädet står.

Kapellet. Ett rött, vackert äpple. Höstfrukt. Trädet har vuxit upp bakom ett av husen i fiskeläget Kapellet i När.

Näslund. Ett gammalt träd i Lärbro med ganska stora frukter. Höstfrukt.

Jaqueline. En frösådd som Bo hittat. Frukten är väldigt sur men har en fin arom. Har ett kort skördefönster och går inte att lagra. Det unika med sorten är att musten inte oxiderar, den brunfärgas alltså inte. Musten blir som rosévin i färgen.

Körkander. Trädet växer på en berg-häll, mellan stenarna i en vägkant där vägentreprenören ”beskär” den hårt varje år vid vägkantsröjning i Etelhem. Troligen en avkomma från Ingrid Marie, med tanke på aromen.

Langhammar. På Fårö finns detta jättestora träd som uppskattas till minst 200 år gammalt. Kanske Gotlands äldsta fruktträd? Trädet har kluvits i två halvor och är ihopbundet med en järnring och nästan dött.

Foto: Helena Ulmari

Gamseuro.

Gamseuro. Denna sort finns på flera gårdar på södra Gotland. Ursprungsträdet växte vid bygdegården i Grötlingbo, men det trädet har dött. Kallades ”Gubbens sura”. Vinteräpple, då det efter lagring blir fullt ätligt.

Arons äpple. Ännu inte utvärderat men finns med i samlingen. Finns i Björke, spontant uppkommet i en vägkant längs en av de stora vägarna.

Pernilla. Denna sort fann Bo i en hage i Hørsne. Mycket rikbärande, sen höstfrukt. Röda och vackra äpplen med anstrykning av gult. Namngiven efter kvinnan som äger marken.

Foto: Bo Hammar

Pernilla.